

VADSTENA
KOMMUN

Arbetaren 8

Före detta Betaniakapellet

Kulturmiljöstudie

Byggnaden år 2023. Källa – google.se

Antagen av w, § w

Ansvarig handläggare: Petter Frid

VADSTENA
KOMMUN

Innehåll

Miljöregler för Vadstena innerstad	3
Riksintresse	3
Fast fornlämning (utgrävd/omblandad)	3
Översiktsplan 2013	3
Plan- och bygglagen (PBL)	3
Kulturmiljöprogram	5
Tillkomsthistoria och utveckling	5
Beskrivning av gatuhuset (f.d. Betaniakapellet)	7
Översiktlig åtgärdshistorik	8
Nuläge	13
Kulturhistoriska värden (exteriört)	15
Rekommendationer vid planläggning och ombyggnad	16

VADSTENA
KOMMUN

Miljöregler för Vadstena innerstad

Vadstena innerstad omfattas av miljöregler med kompletterande stadsplanebestämmelse q, gällande miljöområde av särskild betydelse för kulturminnesvärden. Miljöreglerna innebär bland annat förbud mot alla nya material, byggnadsdelar och detaljer som ej är traditionellt anpassade till Vadstena innerstad.

Riksintresse

Vadstena stad utgör riksintresse för kulturmiljövården. Som motiv för riksintresset anges:

”Småstadsmiljö och andligt centrum, framvuxet kring birgittinerordens moderkloster, som visar en betydelsefull senmedeltida stad och vallfartsort samt dess förändringar med nya tidens starka kungamakt efter reformationen. Klostrets äldsta delar speglar dessutom den svenska kungamaktens ställning under 1200- och 1300-talet (klostermiljö)”.

Riksintresset skyddas mot påtaglig skada enligt miljöbalken 3 kap.

Fast fornlämning (utgrävd/omblandad)

Arbetaren 8 ligger inom det medeltida stadsområdet som omfattar hela innerstaden med kulturlager och bebyggelselämningar från medeltiden och framåt. En tidigare förundersökning från 2000 har visat på förekomst av omrörda kulturlager.

Fornlämningar skyddas enligt kulturmiljölagens 2 kap. Ingrepp eller åtgärd i fornlämning får endast utföras med tillstånd från Länsstyrelsen.

Översiktsplan 2013

I översiktsplan har Vadstena kommun tagit ställning till hur riksintresset ska skyddas:

”Ny bebyggelse inom riksintresset ska utformas med stor hänsyn till platsens kulturhistoriska värden och Vadstenas byggnadstradition. Nya exploateringar får inte förändra gatunätet eller stadsbilden i staden. Förändringar av befintlig bebyggelse ska ske på ett sätt som överensstämmer med kulturhistoriska och antikvariska värden. Kommunen anser att stadens siluett ska vara fri från nya, konkurrerande inslag. Vadstenas medeltida stadsområde är skyddat som fornlämning enligt kulturminneslagen. I Vadstena finns vidare ett antal byggnadsminnen som även de skyddas enligt kulturminneslagen. Vadstena stad ska i övrigt skyddas mot åtgärder som kan innebära påtaglig skada på riksintresset.”

Plan- och bygglagen (PBL)

Plan- och bygglagen ställer krav vid byggande. Krav som ställs på byggnader anges i plan- och bygglagen. Vid ansökningar om bygglov skall kommunen bland annat kontrollera att byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte förvanskas. Varsamhetskravet syftar till att tillvarata byggnadens värden vid förändringar. Hänsyn ska tas till byggnadens karaktärsdrag. I mångt och mycket handlar det om ett förhållningssätt där man vid varje ändring utgår från den befintliga byggnaden och dess värden och kvaliteter. Det är

VADSTENA
KOMMUN

kommunen som har ansvar för kulturmiljöfrågor utifrån bestämmelserna i plan- och bygglagen (PBL). Av lagen framgår bl.a. att:

Särskilt värdefulla byggnader

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Kan också tillämpas på bebyggelseområden (PBL 8 kap 13 §).

Bevarande och underhåll

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).

Ändring av byggnad

Ändring av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (PBL 8 kap 17 §).

Boverkets byggregler (2011:6) - föreskrifter och allmänna råd, BBR

BBR innehåller allmänna råd för att uppfylla plan- och bygglagens varsamhetskrav och förbud mot förvanskning.

Varsamhet

För att en åtgärd ska anses vara varsam bör den respektera byggnadens karaktär avseende:

- Proportioner, form och volym,
- Materialval och utförande,
- Färgsättning,
- Detaljsorg och detaljeringsnivå,
- Den bör också ta vara detaljer som är väsentliga för byggnadens karaktär.

Förbud mot förvanskning

Vid prövning av om en åtgärd medför en förvanskning bör det klarläggas om åtgärden förändrar byggnadens karaktärsdrag eller skadar någon av de egenskaper som sammantaget ligger till grund för byggnadens eller områdets kulturvärden.

VADSTENA
KOMMUN

Kulturmiljöprogram

Vadstena kommuns Kulturmiljöprogram har utgångspunkt i de nationella kulturmiljömålen och det statliga miljö- och kvalitetsmålet för en god bebyggd miljö och är ett kunskapsunderlag för stöd vid beslutsärenden i bygglovs- och planeringssammanhang. Kulturmiljöprogrammet är uppdelat i staden och landsbygden och ska bidra till att uppnå en hållbar samhällsutveckling genom att verka för en mångfald av kulturmiljöer kan bevaras, användas och utvecklas.

Arbetaren 8 är utpekad i Kulturmiljöprogrammet. Staden är uppdelad i fem värdefulla kulturmiljöer som speglar Vadstenas utveckling från medeltid till 1900-talets andra hälft. Utpekade på grund av deras höga kulturhistoriska värden. Området vilket Arbetaren 8 är en del av *område 1. Stadskärnan*.

Området omfattar en av landets bäst bevarade medeltida stadskärnor. En planstruktur med små tomter, trånga gaturum och en småskalig och brokig bebyggelse som speglar stadens månghundraåriga historia. Bland annat finns en viktig siktlinje markerad i korsningen Motalagatan och Östra Rännevalen, in mot stadens centrum, mot Rødtornet.

För de övergripande råd och riktlinjerna gäller att;

- stadskärnans årsringar med bebyggelsemiljö från 1200-tal till 1900-tal ska vara fortsatt läsbara och utgöra utgångspunkt för framtida bebyggelseutveckling.
- ändring av befintlig bebyggelse bör ske varsamt med stor hänsyn till den enskilda byggnadens särdrag. Arkitektonisk uttryck, material och konstruktion ska vara vägledande vid ombyggnad och underhåll, genomfört på ett traditionellt sätt.
- balkonger och andra utskjutande byggnadsdelar som är främmande för gaturummen bör undvikas.
- taklandskapen är en viktig del i upplevelsen av gaturummet. Traditionella takmaterial och takformer anpassade till husets och gatumiljöns karaktär bör prioriteras.
- Vid eventuell ny- eller tillbyggnad, utgå från stadskärnans befintliga struktur och karaktär vad håller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Detta gäller även gårdsmiljöerna.

Särskild

Tillkomsthistoria och utveckling

Vadstena innerstad har en välbevarad bebyggelse från medeltiden såväl som från 1700-, 1800- och 1900-talen. Det sena 1800-talet och 1900-talets bebyggelse skiljer sig i karaktär från den äldre bebyggelsen genom volym och placering.

Den varierade bebyggelsen bidrar till stadskärnans brokiga karaktär. Gatumiljöerna binds samman av de övergripande bebyggelsestrukturerna såväl som gemensamma material och hantverksmässiga byggnadsmetoder. Grönskan och de offentliga rummen är också viktiga inslag i stadsbilden. Tillsammans bidrar alla dessa beståndsdelar till stadskärnans säregna uttryck.

VADSTENA
KOMMUN

Stadskärnans medeltida planmönster är i stora drag intakt. Bortsett från Stora torget och Nygatan, som tillkom på 1600-talet, har det skett få ändringar. Dagens fastighetsgränser, gatu- och tomtsträckningar överensstämmer i stort med 1705 års karta. Gatunätet är oregelbundet med omväxlande långa raka gator och svängda gator. I den inre stadskärnan närmast torgen är husen ofta sammanbyggda och kvartersstrukturen mer sluten, medan strukturen i stadskärnans utkanter är glesare med flera fristående hus. Mindre släpp mellan byggnaderna mot gården och entré mot gårdssidan är vanligt.

Karta över Vadstena stad 1705 med nuvarande fastighet Arbetaren 8 inringad. Källa: Lantmäteriet historiska kartor

VADSTENA
KOMMUN

Beskrivning av gatuhuset (f.d. Betaniakapellet)

Av tillgängligt underlag framgår att fastigheten tidigare ägdes och användes av Vadstenas Baptistförsamling som samlingslokal (Betaniakapellet). I den inre delen av fastigheten framgår läge för en äldre gata/infartsväg till Vadstena stad.

1896 var tomten obebyggd. Nuvarande byggnad uppfördes 1905 i timmer och brädfodrades (enligt brandförsäkringsbeskrivning 1905) med liggande spåntad panel av Sällskapet för Enighet.

Byggnaden synes ha varit indragen från gatan och förlängts fram till gatan vid ombyggnad, troligen 1955. 1995 sålde församlingen byggnaden. 2005 gavs bygglov för ändrad användning till bostäder för den södra delen inrymmande tre lägenheter. Idag hyrs delar av byggnaden ut som bostad med två lägenheter.

1905 invigdes baptistförsamlingens nya kyrka Betaniakapellet på Motalagatan. 1955 förlängdes byggnaden och kompletterades med en byggnadsvolym i vinkel.

Betaniakyrkan 1973. Foto – Axel Unnerbäck

VADSTENA
KOMMUN

Översiktlig åtgärdshistorik

1905 – Kapellet uppfördes åt Vadstena baptistförsamling, sällskapet för enighet, efter ritningar av V. E. Johansson. Ursprungligen bestod kapellet av den främre delen närmast gatan och bestod av en samlingsal samt ett antal mindre rum mot gårdssidan.

1933 – Om- och tillbyggd efter ritningar av V. E. Johansson. Byggnaden förses med en ny entré.

1955 – Om- och tillbyggd efter ritningar av T. Carlsson. Byggnaden byggs till in mot gården och förses med en mindre sal, kök och ytterligare rum. Bytte namn från Betaniakapellet till Betaniakyrkan.

1997 – Ändrad användning av byggnaden från fritidshem till lokal för design, formgivning och kontor

2000 – Ommålning och inventering av äldre färgskikt enligt nedan,

Gathuset

Tidigare kulörer har varit olika varianter av gulbeige och grå samt ett skikt i ljusgrön kulör. Med tanke på byggnadens tidigare funktion som kyrka bör den få en återhållsam och "värdig" kulör. Kyrkan ingår i en rad av gulaktiga byggnader vilka blir inramade av gråaktiga hörnhus.

Rimligt kulörval bör stå mellan grått och dämpat gult. Valet har fallit på samma kulörer som byggnadens ursprungliga: gul fasadpanel (NCS 2020-Y20R) och listverk, foder och takfot i en ljus grå kulör (NCS 1505-Y).

Portar föreslås bli målade i en (framskrapad) mättad gul kulör, guldocker (NCS 3040-Y20R).

Gårdshuset

Byggnaden föreslås få behålla sin nuvarande fasadkulör, vilken stämmer väl mot angränsande låga byggnader mot Ö Rännevalen. Kulören är densamma som ovan föreslagits som fasadkulör på det angränsande gårdshuset (nr 9). Förslaget innebär att lister inte skall målas fram. Portar målas i en dämpad engelsk röd kulör.

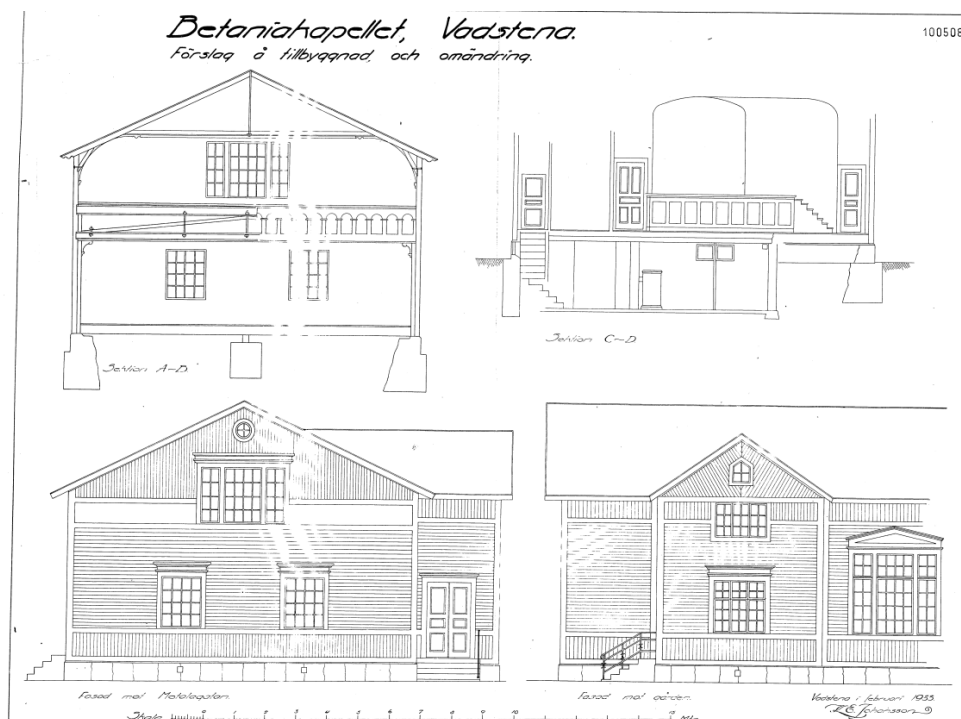
2005 – Invändig ombyggnad av de inre delarna till tre bostadslägenheter efter ritningar av Jan-Åke Roxberg.

VADSTENA
KOMMUN

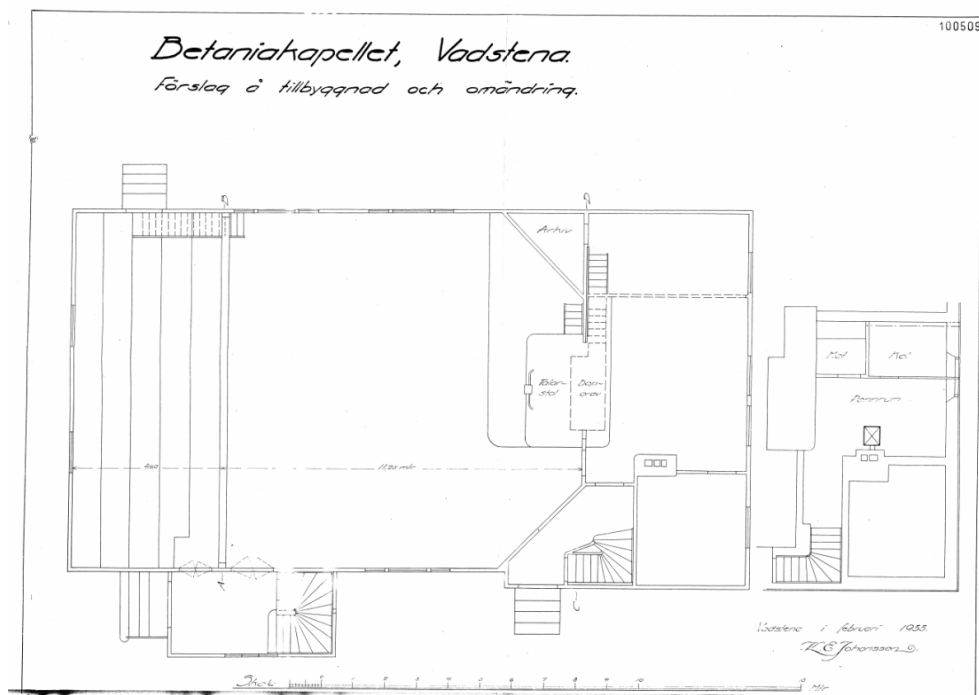
Betania-Kapellet – okänt årtal före om- och tillbyggnaden 1933. Källa –Föreningen gamla Vadstena

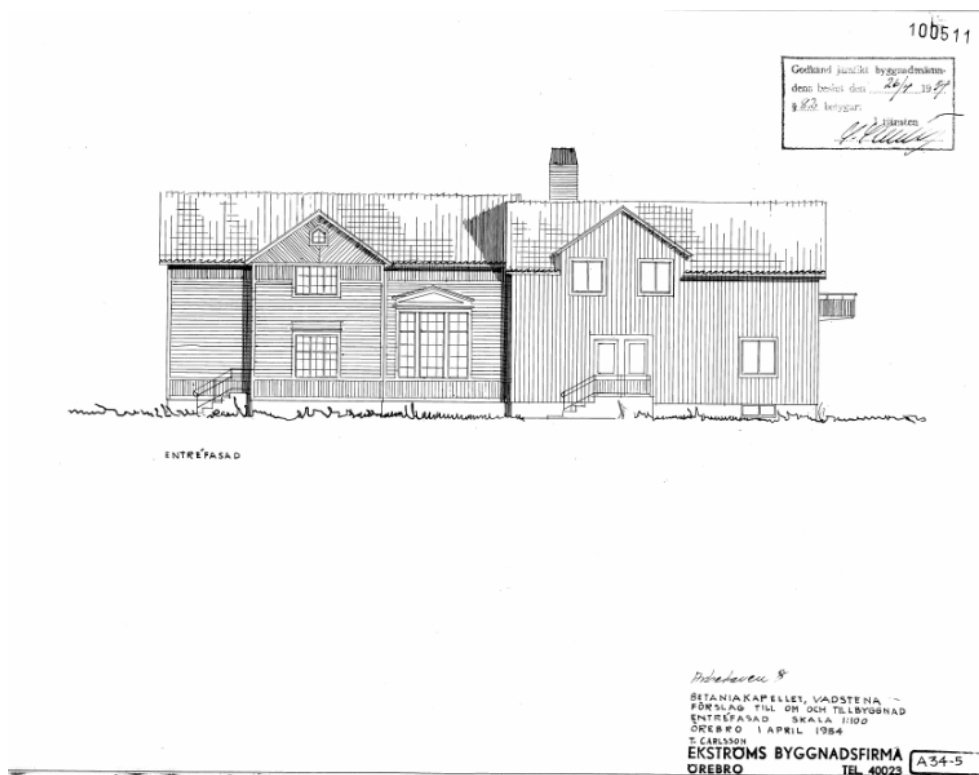
Sektions- och fasadritning daterade 1933.

VADSTENA
KOMMUN

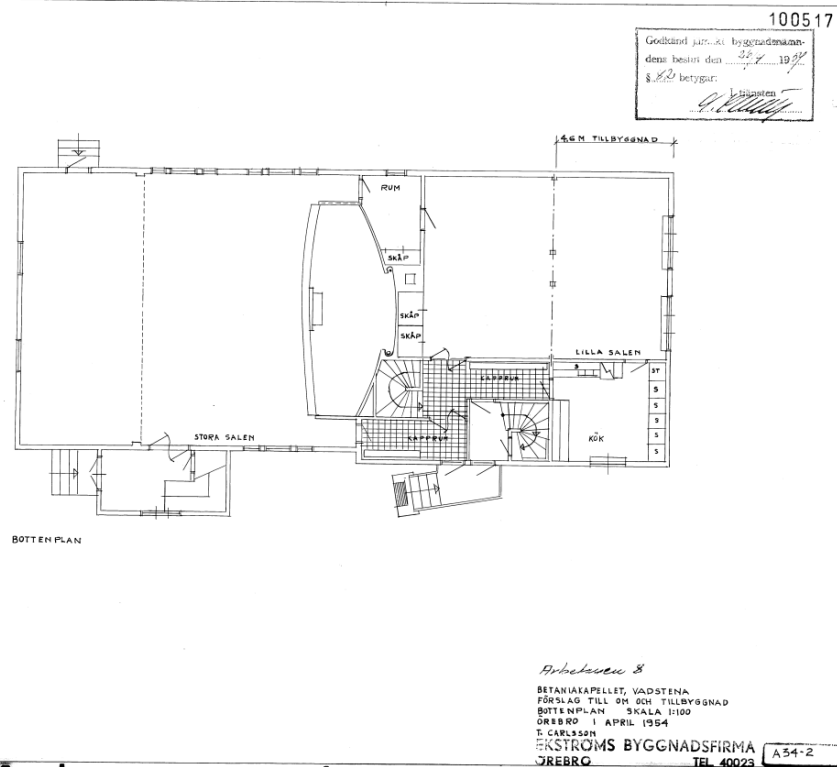
Planritning daterade 1933

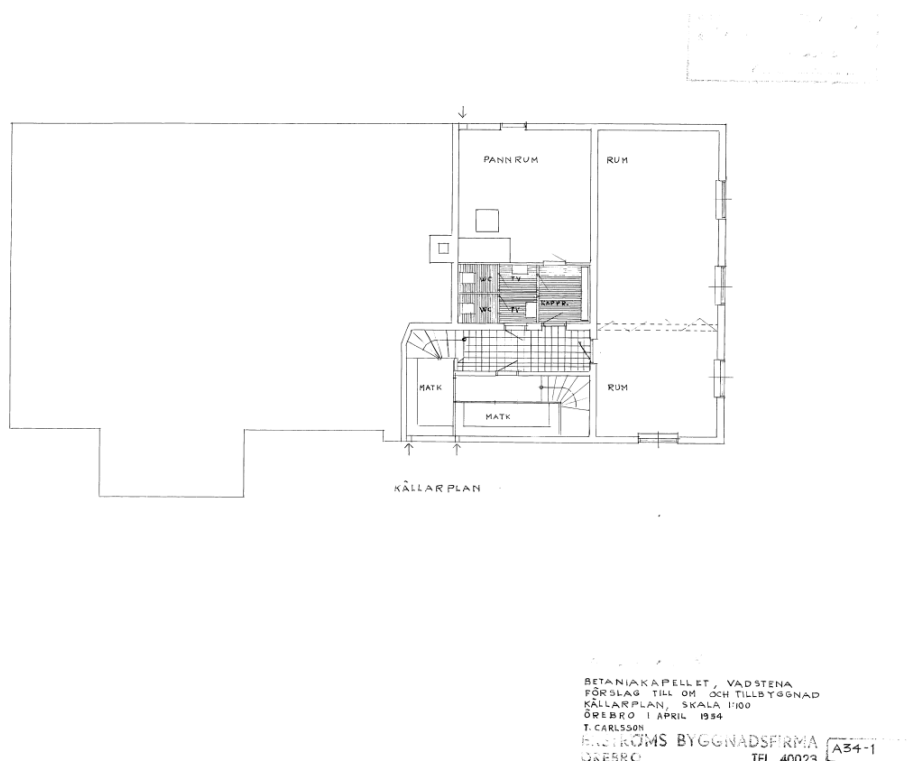
Fasadritning daterade 1954

VADSTENA
KOMMUN

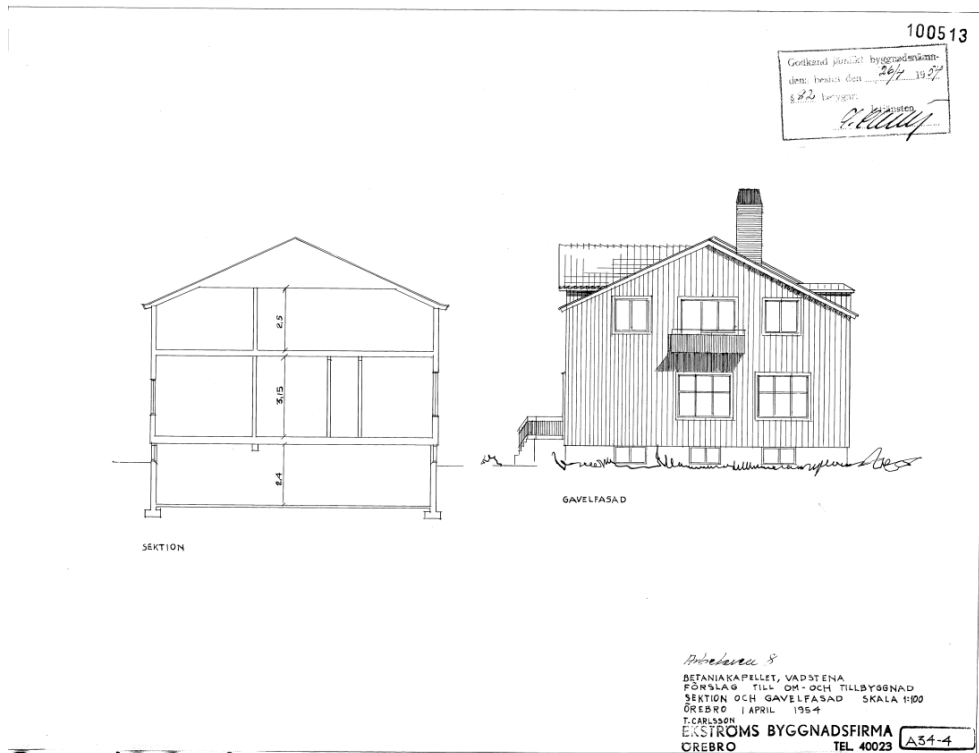
Planritning daterade 1954

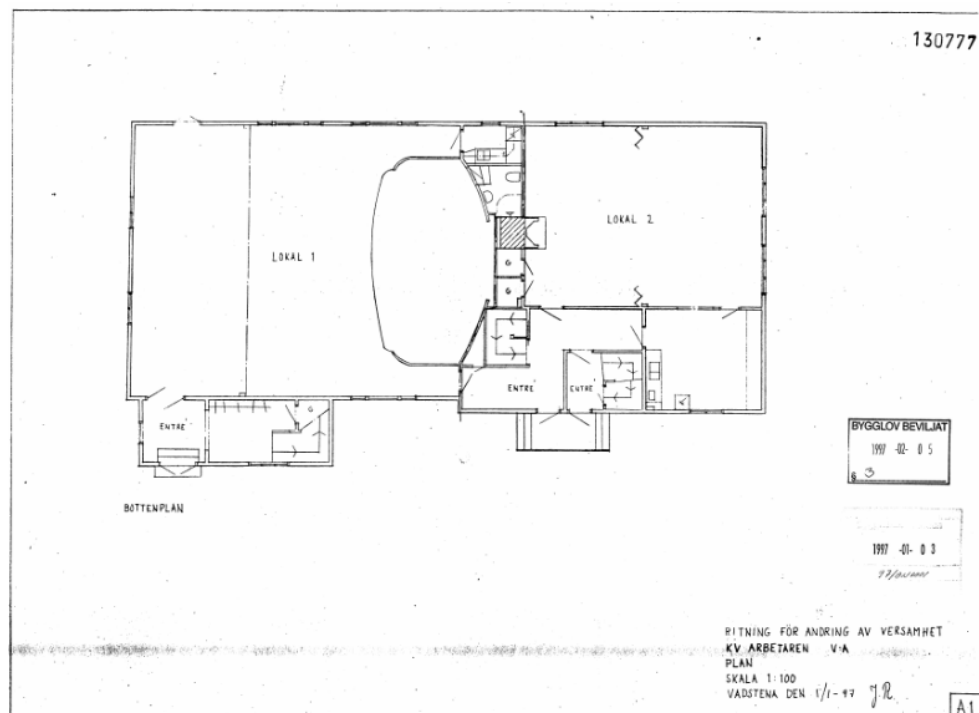
Planritning daterade 1954

VADSTENA
KOMMUN

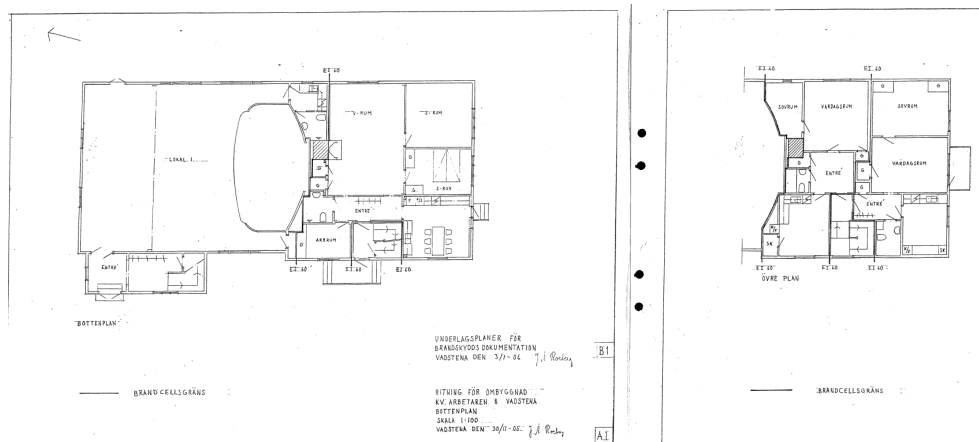
Fasad- och sektionsritning daterade 1954

Relationsritning daterade 1997

VADSTENA
KOMMUN

Planritning daterade 2006

Nuläge

Exteriör

Rektangulär grundplan med utbyggnad åt väster. Timmerstomme, sockel av granit. Sadeltak, täckt med rödmålad skivtäkt plåt. Fasaderna klädda med liggande, stående och diagonalställd fasspantpanel, målad i ljus gul kulör. Smårutiga fönster av äldre typ i trä med genomgående spröjs målade i röd/engelsk röd samt vita, släta foder. Mörkare gul/ockrakulör på dörrar. Delvis äldre tidstypiska detaljer såsom gezimrännor, takstegar och takfotstassar.

Enligt inventering från 1973 var byggnadens fasad målade i en gulgrön samt brunmålade fönsterbågar och vita, släta foder. En färganalys gjordes i samband med kulörbyte år 2000.

VADSTENA
KOMMUN

Byggnadens exteriör i befintligt skick.

Interiör

Byggnadens södra del rymmer tre lägenheter och är försedd med källarplan. Den norra delen rymmer en större samlingslokal som nås från två entréer längs byggnadens långsidor. Huvudentrén finns på byggnadens västra sida och rymmer en trappa upp till en läktare som sträcker sig över delar av samlingslokalen. I samlingslokalen finns en scen/podium. Lokalen har genomgått vissa interiöra anpassningar för tidigare verksamhet.

Bilderna visar scenen/podiet i samlingslokalen.

VADSTENA
KOMMUN

Bilderna visar huvudentrén med trappan som leder upp till läktaren.

Bilderna visar läktaren samt de interiöra anpassningar som gjorts för tidigare verksamhet.

Kulturhistoriska värden (exteriört)

Byggnaden uppfördes i utkanten av staden och återspeglar väckelserörelsens och baptistförsamlingens utveckling och framväxt i Vadstena. Byggnaden har ett eklektiskt uttryck av sin tids nystilar med drag av både nyklassicism, såsom fasadsymmetri och kapitäl ovan fönster, samt nygotik med spetsiga fönsteravslutningar.

VADSTENA
KOMMUN

För att bibehålla byggnaden och dess helhetsintryck är det av värde att bevara byggnadens form och volym, dess sekelskifteskaraktär från 1900-talets början samt dess timmerstomme.

Exteriört är karaktäristiskt av värde,

- Gårdsytor av natursten "gårdsgrus" eller liknande.
- Stensockel och entréer av granit.
- Fönsterutformningen och den smårutiga spröjsade indelningen i trä, särskilt ursprungliga fönster och dess kapitälformade krön.
- Äldre dörrar, särskilt spegelparytterdörrar och äldre paneldörrar med diagonal panel.
- Den släta panelarkitekturen ställd både diagonalt och horisontellt
- Bibehållen färgsättning i en återhållsam, mild och ljus kulör med ljusare kulör på fönsteromfattningar och övriga foder.
- Det typiskt nätta överhänget vid taksprånget samt de profilerade takfotstassarna
- Det skivtäckta plåttaket.

Rekommendationer vid planläggning och ombyggnad

Byggnaden är en betydande byggnad längs Motalagatan i Vadstena. Kulturvärdena ska beaktas i planeringsskedet genom framtagande av utredning som beskriver interiöra åtgärder som avses och dess påverkan på såväl interiör som exteriör i ett kulturhistoriskt perspektiv. Syftet är att i ett tidigt skede utreda genomförbarheten samt behov av precisa skyddsbestämmelser i detaljplanen.

I genomförandeskedet är det av vikt att byggnaden omvandlas, renoveras och vårdas varsamt och på ett antikvariskt lämpligt sätt med hänsyn till byggnadens och Vadstenas kulturhistoriska värden och karaktärsdrag.

Vid vård- och underhåll ska traditionella material och metoder användas och utföras på ett hantverksmässigt sätt. Konsulter och entreprenörer ska ha erfarenhet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och traditionella material och metoder. Referenser på väl utfört arbete i särskilt värdefulla och skyddade byggnader ska kunna redovisas.

Vid bygglov bör arbetet följas av antikvariskt sakkunnig som ska dokumentera vad som framkommer vid arbetet samt dokumentera använda material och utföranden.